

“Zekât”, 91) maktûb hadisin örneğidir. Zira hadisin diğer kaynaklarında (meselâ bk. *el-Muvatta*’, “Şa’r”, 14; Buhârî, “Ezân”, 36, “Zekât”, 16, “Hudûd”, 19; Tirmizî, “Zühd”, 53; Nesâî, “Kudât”, 2) altıncı grup, “sağ elinin verdiği sol eli duymayacak şekilde gizlice sadaka veren kimse” şeklinde tavsif edilmektedir. İbn Hacer el-Askalânî, Müslim’deki rivayetin maktûb olduğunu söylemekte ve doğrusunun yine *Şaḥîḥayn*’da geçen “sağ elin verdiği sol el duymayacak” ifadesinin yer aldığı hadis olduğunu ifade etmektedir (*Nüzhetü’n-naẓar*, s. 92). Ancak Müslim’in *Şaḥîḥ*’inde sadece maktûb rivayet yer almaktadır. Sağ elle yapılan infakın sadakanın açıktan verilmesini, sol elle yapılan ise gizliliği gerektirdiği, dolayısıyla sol elle yapılan infakın sağ elle yapılandan daha üstün olduğu belirtilerek maktûb kabul edilen rivayetle ilgili farklı yorum getirenler de bulunmaktadır (İbn Hacer, *en-Nüket*, II, 883).

Maktûb hadis zayıf hadisler arasında sayılmakla birlikte isnad veya metindeki değişikliğin yanılarak yahut kasten yapılmış olmasına göre bunlara farklı hükümler verilmiştir. Yer değiştirme işlemi râvinin yanılmasından dolayı ise hadisin zayıflığına delâlet etmektedir. Isnaddaki râviler hadise râğbeti arttırmak için onu değiştirilmişse bunu yapanlar yalancı (kezzâb) kabul edilmekte, rivayetleri de mevzû sayılmaktadır. Râvinin hâfıza gücünü ve hadis bilgisini kontrol etmek amacıyla hadislerin kasten kalbedilmesi muhaddisler tarafından hoş karşılanmamış, maktûb hadisin tarifinde “sehven veya kasten” kaydına bu sebeple yer verilmiştir. Maktûb hadislerin zayıf sayılmasının sebebi, sadece râvinin zabt noksanlığı değil metinde meydana gelen herhangi bir değişikliğin mânâyı bozabileceği endişesidir. Zira hadis metnindeki kelime veya ifadelerin yer değiştirmesiyle hadisin anlamı da değişmekte, böylece Hz. Peygamber’e onun söylemediği sözler isnat edilmektedir. Bu değişiklik hadisten yanlış bir hüküm çıkarmaya da sebep olmaktadır. Buna bakarak maktûb hadislerin zayıflığının maktûbî’-isnaddan çok maktûbî’-metinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Maktûb hadislerle ilgili olarak Hatîb el-Bağdâdî *Râfi’u’l-irtiyâb fi’l-maḥlûb min-e’l-esmâ’ ve’l-ensâb (ve’l-elkāb) (Maḥlûbî’l-esmâ’ ve’l-ensâb)*, İbn Hacer el-Askalânî *Nüzhetü’l-kulûb fî ma’rifeti’l-mübdel ve (mine)’l-maḥlûb (Cilâ’ü’l-*

ḥulûb fî ma’rifeti’l-maḥlûb) adlı eserleri kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta’, “Şa’r”, 14; Buhârî, “Ezân”, 36, “Zekât”, 16, “Hudûd”, 19; Müslim, “Zekât”, 91; Tirmizî, “Zühd”, 53; Nesâî, “Kudât”, 2; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, II, 15-16; XII, 353-354; İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-ḥadîs*, s. 101-102; İbn Hacer, *en-Nüket ‘alâ kitâbi İbnî’s-Salâh* (nşr. Rebî’ b. Hâdî Umeyr), Riyad 1408/1988, II, 864-886; a.m.f., *Nüzhetü’n-naẓar* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 92; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1414/1993, I, 246-250; Emîr es-San’ânî, *Tavzîhu’l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mekketûtî’s-selefiyye), I, 98-113; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 306-310; Nûrettin İtr, *Menhecû’l-naḥd fî ‘ulûmü’l-ḥadîs*, Dimaşk 1401/1981, s. 435-439; Kettânî, *er-Risâletü’l-müstetrafe* (Özbek), s. 246; Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, Ankara 1985, s. 208-210; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 92, 93; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 206-208; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları* (trc. M. Yaşar Kandemir), İstanbul 1996, s. 160-164; Ahmet Yücel, *Hadis İstihlalarının Doğuşu ve Gelişimi-Hicrî İlk Çek Asır*, İstanbul 1996, s. 168-169.

MUSTAFA ERTÜRK

MAKNÂ (مَقْنَا)

Hiz. Peygamber’in
Tebûk Gazvesi sırasında
ahalisıyla cizye karşılığında
barış antlaşması yaptığı,
Akabe körfezinin kuzey sahilinde
eski bir yahudi yerleşim merkezi
(bk. TEBÛK GAZVESİ).

MAKRİZÎ (المقريزى)

Ebû Muhammed (Ebû’l-Abbâs)
Takıyyüddin Ahmed b. Âlî b. Abdilkâdir
b. Muhammed el-Makrîzî
(ö. 845/1442)

Mısırlı tarihçi.

766’da (1364-65) Kahire’nin Burcuvân semtinde doğdu. Bugünkü Lübnan’ın Ba’lebek şehrinin Makârîze semtinden Mısır’a göç eden bir aileye mensuptur. Bundan dolayı Makrîzî nisbesiyle meşhur olmuştur. Makrîzî’nin dedesi Şeyh Muhyiddin Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed b. İbrâhim Kahire’ye birkaç defa gitmiş, ancak Mısır’da kalmamış ve 733 (1332) yılında Dimaşk’ta vefat etmiştir. Babası Âlâeddin Âlî b. Abdülkâdir daha sonra Kahire’ye gelip burada yerleşmiş ve 779’da (1377-78) vefat edinceye

kadar Kahire’de yaşamıştır. Makrîzî’nin ailesi en az dedesinden itibaren Hanbelî mezhebine mensuptu. Zira Abdülkâdir b. Muhammed, Hanbelî fıkhnın meşhurlarından olduğu gibi bu mezhebin büyük muhaddislerinden sayılırdı. Abdülkâdir’in oğlu Âlî Mısır’a göç edip Kahire’de yerleşti. Sonra Dîvânî’t-tevkî, Dîvân-ı İnşâ ve hesap işleriyle ilgili birçok görevde bulunmuştur. Makrîzî’nin Şâfiî olan babası 765’te (1364) Hanefî âlimlerinden kazas-ker ve müderris İbnü’s-Sâiğ ez-Zümür-rûdî’nin kızı Esmâ ile evlenmiştir.

Hem baba hem anne tarafından ilimle uğraşan bir aileye mensup olan Makrîzî, dinî ilimleri baba tarafından dedelerinin mensup olduğu Hanbelî mezhebinde değil anne tarafından dedesi İbnü’s-Sâiğ’den etkilenecek Hanefî mezhebi usulüne göre okudu. Makrîzî, Hanefî mezhebini dedesi İbnü’s-Sâiğ’in vefatına kadar (ö. 776/1375) benimsemiş, ancak üç yıl sonra Zâhiriyye mezhebine de ilgi duymakla beraber Şâfiî mezhebine intisap etti. Makrîzî’nin Şâfiî mezhebini benimsemesinde bu mezhebi Hanefîlik’ten daha titiz görmesi ve Şâfiîliğin yaygın olduğu Mısır toplumuyla daha fazla kaynaşmayı düşünmesi etkili olmuştur.

Sehâvî’nin bizzat kendisinden naklettiğine göre Makrîzî fıkıh, hadis, kıraat, dil, nahiv, edebiyat ve tarih alanlarında 600 hocadan ders gördü. 784’te (1382) Mısır’a gelip burada yerleşen İbn Haldûn ile birkaç defa görüştü ve ondan önemli ölçüde etkilendi. *Dürerü’l-‘ukûdî’l-ferîde* adlı kitabında İbn Haldûn’un biyografisini ayrıntılı olarak kaydeden Makrîzî, hem hocasına karşı beslediği sevgi hem de *el-‘İber*’ine duyduğu hayranlığı dile getirmiş ve bu eserin başlangıç bölümü olarak yazılan *Mukaddime*’yi eşi bulunmayan bir pırlanta olarak nitelemiştir. İbn Haldûn’un Mısır’daki uzun ikameti sırasında birçok âlim ve tarihçi yanında hayranları ve talebeleriyle birlikte oluşturduğu ekol içinde Makrîzî de vardır. Makrîzî’nin hocaları arasında dedesi İbnü’s-Sâiğ ve İbn Haldûn’dan başka İsnevî, Ebû’l-Fidâ İbn Kesir, Ezraî, İbnü’l-Mulâk-kin, Ömer b. Raslân el-Bulkinî, Zeynüddin el-İrâkî, Heysemî, Firûzâbâdî ve İbn Hatîb en-Nâsiriyye zikredilebilir. Talebeleri içinde İbn Tağrıberdî, İbn Kutluboğa, Ebû’t-Tayyib İbn Zahîre, Ebû Bekir İbn Zahîre ve İbnü’l-Haydırî yer almaktadır.

Makrîzî bir âlim olarak Mısır’ın siyasî, içtimâî ve iktisadî hayatını bilimsel bir araştırmaya tâbi tuttu, doğduğu yer olan Kahire’nin bilinmeyen yönlerini aydınlatı,

belli başlı eserlerini kaydedip tanıtarak onu âdeta yeniden canlandırdı ve meşhurlarının hayat hikâyesini yazdı. Küçük yaşından beri toplumsal hayatla ilgilendi, genç yaşlarından itibaren birçok önemli görevde bulundu. 790 (1388) yılına kadar sürdürdüğü divan vazifelerinden sayılan tevki' ile ilgili görevini, Kahire Kalesi'ndeki inşa salonunda Kadı Bedreddin Muhammed b. Fazlullah el-Ömerî'nin yanında yaptı. 11 Receb 801 (19 Mart 1399) tarihinde Şemseddin Muhammed el-Mehâsinî'nin yerine Kahire ve Vechü'l-bahrî (Aşağı Mısır) bölgelerinin muhtesibliğini üstlenen Makrîzî, el-Melikü'n-Nâsir Ferec b. Berkük'un tahta çıkışından sonra aynı yılın 17 Zilkadesinde (21 Temmuz 1399) Sultan Ferec'in hil'atine mazhar oldu ve kendisine Kahire muhtesibliği verildi. Makrîzî, hisbe görevinde bulunduğuşıralarda ekonominin hem teorisine hem uygulamalarına vâkıf oldu, özellikle *İğâsetü'l-ümme* adlı kitabını yazarken bu bilgilerini kullandı. Ayrıca tevki' ve inşâ divanındaki görevleri onun birçok âlim ve devlet adamıyla tanışmasına vesile oldu, onlara devletin meselelerini anlattı ve elde ettiği bilgi ve tecrübelerden gelecekte bir tarihçi olarak büyük ölçüde faydalandı. Bilinmeyen tarihlerde Sultan Hasan Medresesi ve Amr b. Âs Camii'nde kadı yardımcılığı, hatiplik ve Hâkim Camii'nde imamlik görevlerinde bulundu. Muhtemelen bu görevleri, İbn Haldûn vasıtasıyla tanıştığı ve ihsanına nâil olduğu Sultan el-Melikü'z-Zâhir Berkük döneminde yapmıştır. Esasen Makrîzî o devirde tanıştığı, Sultan el-Melikü'n-Nâsir Ferec b. Berkük döneminde meydana gelen karışıklıkları bastıran Emîr Yeşbeg b. Abdullah el-Atâbekî ile çok iyi ilişkiler kurmuştu. Bu ilişkiler sayesinde, büyük bir siyasî kargaşanın yaşandığı Dimaşk'a Sultan el-Melikü'n-Nâsir Ferec ile beraber girdi. 815 (1412) yılına kadar Dimaşk'a birçok defa daha gitti; orada Kalânîsî Vakfı ve el-Bîmâristânü'n-Nûrî Nezâreti, Dârü'l-hadisî'l-Eşrefiyye ve el-Medresetü'l-İkbâliyye hocalığı görevlerinde bulundu. Suriye'de kaldığı sıralarda Sultan Ferec tarafından kendisine Suriye Şâfiî kadılığı teklif edildiyse de bazı endişeleri sebebiyle bunu kabul etmedi. Nihayet Bahrî Memlûk Devleti'nin asıl kurucusu el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî devrinde 815'te (1412) tekrar Mısır'a döndü.

Yeni sultana büyük ümitlerle bağlanan Makrîzî 823'te (1420) tamamlanan, Kahire'nin Bâbüzüveyle'sine bitişik el-Medresetü'l-Müeyyediyye'de hadis hocalığı

görevine başladı. Bu medresede ne kadar kaldığı bilinmemektedir; muhtemelen Sultan el-Melikü'l-Müeyyed'in 824'te (1421) ölümüyle görevi sona ermiştir. Bundan sonra sultanlar onun devlet görevlerinden ayırdı; kendisinin de isteksiz olması sebebiyle yirmi yıl boyunca devlet işlerinden uzak durdu, evine kapanarak tarih incelemeleriyle meşgul oldu ve bu alanda büyük bir isim yaptı. 834-839 (1430-1435) yılları arasında Mekke'de bulunan Makrîzî, 834 Ramazanından (Mayıs 1431) itibaren Mescid-i Harâm'da *İmtâ'u'l-esmâ*'ın da dahil olduğu birçok eserini okuttu. Bu sırada Beytullah'a gelen hacılardan Güney Arap memleketleri ve Habeşistan hakkında bilgi toplayan Makrîzî, bu eserlerinin müzveddesini 839'da (1435) Mekke'de yazdı ve 841'de (1437) Kahire'ye döndükten sonra temize çekti. Bu tarihten itibaren Burcuvar mahallesindeki evine kapanıp ibadetle meşgul oldu ve 200 cildi aşan eserlerini telif etti. Uzun bir hastalığın ardından 16 (veya 27) Ramazan 845'te (28 Ocak [veya 8 Şubat] 1442) vefat eden Makrîzî, Kahire'nin Bâbünnasr semtinin dışında bulunan Baybars sûfilerine mahsus mezarlıkta defnedildi.

Makrîzî, Ortaçağ İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük tarihçilerden biri olup siyasî tarih yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarıyla meşhur olmuştur. Hadisçilerin tenkidine mâruz kalması onun tarihçiliğine bir halel getirmemiş, özellikle Mısır'ın İslâmî dönem tarihine dair eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Konuları kaynaklarına inerek tedkik etmesi yanında gözlemleriyle de dikkat çeken Makrîzî güvenilir bir tarihçidir. Siyasî, iktisadî, içtimâî ve kültürel sonuçlar doğuran hiçbir hadiseyi ihmal etmemiş, olayları objektif ve tarafsız bir gözle ifade etmeye özen göstermiştir. Tarihçiliği yanında hadis ve fıkıh gibi ilimlerde, tenkit ve edebiyat gibi konularda da kendini ispat etmiş ve otuzdan fazla eser kaleme almıştır. Makrîzî yeni eserlerinde eski eserlerine atıflarda bulunur, dolayısıyla her zaman göz önünde tuttuğu titiz tarihî metodu doğrultusunda o eserde geçen bilgiler arasında bir bağlantı kurar. Bazı şarkiyatçıların söylediğinin aksine Makrîzî sadece bilgi toplayıcı değil aynı zamanda belli bir metot ve bilimsel araştırma planı sahibi bir müellif olup eserlerini birbirine bilgi zinciriyle bağlamaktadır.

Eserleri. A) Telifleri. a) Mısır'la İlgili Eserleri. Memlûk sultanları hakkında VII.

(XIII.) yüzyıldan itibaren birçok tarih yazılmışsa da Mısır'da Memlûkler'e dair bir tarih ekolü ancak Memlûk devrinin son yüzyılında meydana çıkmıştır. Bu ekolde öğrencilik yapan ilk nesil İbn Haldûn'un talebeleridir. Makrîzî ile başlayan bu zıncır Makrîzî'nin rakibi Bedreddin el-Aynî, İbn Hacer el-Askalânî, Makrîzî'nin talebesi İbn Tağrıberdî ve onun rakibi Hatîb el-Cevherî, tarihçi ve münekkî Şemseddin es-Sehâvî, Celâleddin es-Süyûtî ve onun talebesi İbn İyâs gibi şahsiyetleri içine almaktadır. Bu tarihçilerin görüş-tükleri ilim ve devlet adamları sayesinde hem görüş ufukları genişlemiş hem yarılgıları objektif olmuştur. Makrîzî yalnız ilmi titizliğiyle değil sabrı, konuları çok iyi bilmesi, sosyal hayata ve yaşayan toplumun tarihine verdiği önemle de çağın önde gelen tarihçisi olarak ün kazanmıştır. Çeşitli eserlerinde Mısır tarihinin çağlar boyunca kaydettiği gelişimi dile getirmiştir. 1. *el-Hıta'ü'l-Makrîziyye**. Asıl adı *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fi) zikri'l-hıta'at ve'l-âşâr* olan eser Mısır'ın topografyası ve tarihi hakkında olup daha sonra bu alanda yapılan çalışmalara kaynak teşkil etmiştir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (ilk baskısı, I-II, Bulak 1270). 2. *İk'dü cevâhiri'l-esfât min aḥbâri'l-Fustât*. Makrîzî, Fustât şehriyle ilgili olayları günümüze ulaşmayan bu kitabında toplamıştır. 3. *İttî'âzü'l-ḥunefâ' bi-aḥbâri'l-e'immeti'l-Fâtımiyyîn el-ḥulefâ'*. Abbâsî hilâfetinden ayrı ve onlara rakip olması düşüncesiyle kurulan Şîî Fâtımî hilâfetinin başşehri olarak inşa edilmiş Kahire'nin tarihine dairdir (nşr. Hugo Bunz, Leipzig 1908; nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire 1367, 1387-1390/1967-1971; nşr. Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed, Kahire 1971-1973). 4. *es-Sülûk li-ma'rîfeti düveli'l-mülûk*. Eserde, Kahire Kalesi'nin Mısır'ın saltanat merkezi haline gelmesi üzerine kaleye hâkim olan sultanlar, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin halefleri ve Memlûk sultanlarının müellifin dönemine kadar gelen tarihi hakkında bilgi verilmektedir (nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde – Saîd Abdülfettâh Âşûr, I-IV, Kahire 1934-1973). İbn Tağrıberdî kitaba *Havâdisü'd-dühâr* adıyla bir zeyil yazmış, E. M. Quatremère (*Histoire des sultans mamlouks*, I-II, Paris 1837-1844) ve G. J. Edgard Blochet (*Histoire de l'Egypte de Makrizi*, Paris 1908) eseri Fransızca'ya tercüme etmişlerdir. 5. *el-Mukâffa'l-kebîr (et-Târiḥu'l-mukâffa, el-Mukâffa fi terâcimi ehli Mısr ve'l-vâridine ileyhâ)*. Bu eserinde özellikle Mısır'ın siyasî tarihini

ele alan Makrîzî aslında Mısır'ın İslâmî dönem tarihini yazmak arzusundaydı. Dolayısıyla Mısır'ın fethinden (20/641) VIII. (XIV.) yüzyılın ortalarına kadar Mısır'da doğup yaşayan ve Mısır'a gelen ünlü âlim, şair ve edebiyatçıları içine alan geniş hacimli bir meşhurlar ansiklopedisi yazmaya başlamıştı. Müellif seksen cilt olarak planladığı eserin ancak on altı cildini tamamlayabilmiş, bunlardan beşi günümüze ulaşmıştır. Kendi hattıyla olan bu ciltlerin tı harfinin bir bölümüyle zı ve ayn harflerini içine alan bir cildi Paris Bibliothèque Nationale'de kayıtlıdır (Ar., nr. 2144). Diğer üç cildi elif harfinin bir bölümünü, kâf ve lâm harflerini, ayrıca Muhammed adlı kişileri içine almakta ve Leiden Library'de bulunmaktadır (nr. 1366). Elif harfinden hı harfine kadar olan isimleri ihtiva eden beşinci cilt İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Pertev Paşa, nr. 496). Muhammed el-Ya'lâvî tarafından sekiz cilt olarak yayımlanan bu beş cilt (Tunus 1986; Beyrut 1991) 3530 tercüme-i hâli içine almaktadır. *el-Muḳaffa'l-kebîr*'de Endülüs tarihiyle ilgili biyografileri Muhammed el-Ya'lâvî *Mecelletü'd-dirâsât el-Endelüsiyye*'de yayımlamıştır (sy. 1 [1408/1988], s. 77 vd.). 6. *Dürrü'l-ʿuḳûdî'l-Ferîde fî terâcimi'l-a'yânî'l-müffide*. Makrîzî, 816'dan (1413) sonra vefat eden arkadaş ve akrabalarının hayat hikâyelerini yazdığı esere ayrıca 760-816 (1359-1413) yılları arasında ölen hükümdar, emîr, kâtip, nâzır, hadisçi, fakih, âlim, şair ve diğer ünlüleri de ekleyerek biyografî sayısını 666'ya çıkarmıştır. Eserin müellif nüshası Almanya'nın Gotha Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ar., nr. 270). Bu nüsha bir önsözle birlikte elif harfindeki 353 tercüme-i hâli içine almaktadır. Kitabı tahkik edip yayımlayan Muhammed Kemâleddin İzzeddin'e göre eser Makrîzî'nin *el-Muḳaffa'l-kebîr*'inin ayn harfini tamamlayan bir çalışmadır. Kitabın bir nüshası da Irak'ta Musul âlimlerinden Mahmûd el-Celîlî'nin özel kütüphanesinde bulunmakta olup müellif nüshasından 878'de (1473) istinsah edilmiştir. Muhammed Kemâleddin İzzeddin, Gotha nüshasından 300 biyografi seçerek *el-Makrîzî ve Kitâbü Dürrü'l-ʿuḳûdî'l-ferîde fî terâcimi'l-a'yânî'l-müffide* adıyla yayımlamıştır (Beyrut 1412/1992). Adhân Dervîş ve Muhammed el-Mîsrî de eserin elif harfiyle ayn harfinden bir kısmını neşretmişlerdir (Dımaşk 1995). 7. *Telḳihu'l-ʿuḳûl ve'l-ârâʾ fî tenḳihi'l-cülletî'l-vüzerâʾ*. 8. *Hulâsatü't-Tibr fî aḥbâri kütübî's-sır*. Mısır'ın özel İslâm tarihi çerçevesi içinde

yazılan son iki eserin nüshası bulunmamaktadır. Makrîzî *el-Hıḩaṭ*'ında ikinci esere atıfta bulunmuştur.

b) İslâm Tarihi ve Hz. Peygamber'in Hayatı. 1. *el-Haber ʿani'l-beşer. İm-tâ'u'l-esmâʾ* adlı eserine (aş. bk.) bir giriş mahiyetindedir. Kitapta dünyanın yaratılışından, çeşitli kavimlerden, Arap kabilelerinden ve Câhiliye devrindeki Arap panayırlarından söz edilmektedir. Makrîzî dört cilt tutan bu eserine bir ciltlik mukdaddime yazmıştır. *el-Haber ʿani'l-beşer*'in birçok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır. Başta Makrîzî'nin hattıyla yazılmış, sonundan eksik ve I. cildin başlangıcında fihristi bulunan altı ciltlik bir nüsha Süleymaniye (Fâtih, nr. 4338) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 2926) kütüphanelerinde kayıtlıdır. 2. *İm-tâ'u'l-esmâʾ bimâ li'r-resûl mine'l-eb-nâʾi (enbâʾi) ve'l-aḥvâl ve'l-ḩafede ve'l-metâʿ*. Hz. Peygamber hakkında telif edilmiş en geniş muhtevalı eserlerin başında gelir. Makrîzî siyer, hadis ve delâilü'n-nübüvve gibi alanlarda yazılmış kitaplardan faydalanarak Resûl-i Ekrem'i çok çeşitli yönleriyle ele almıştır. Resûlullah'ın hayatı, gazveleri, örnek ahlâkı, hasâis ve şemâili, mucizeleri, aile hayatı, giyim kuşamı ve özel eşyaları, gündelik hayatı, yiyecekleri, tıp bilgisi, devlet başkanı olarak icraatları, sahâbîlerle münasebetleri, geleceğe yönelik olarak verdiği haberler, yahudi, hristiyan, müşrik ve münafıklara karşı tutumu, Hz. Peygamber'e salâtü selâm getirmenin önemi eserin temel konularından bazılarıdır. Bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan kitabın (nr. 1004) I. cildi Mahmûd Muhammed Şâkir tarafından yayımlanmış (Kahire 1941), aynı cildi Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysî tekrar neşretmiştir (Kahire 1981). Eserin tamamını Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysî yayımlamıştır (I-XV, Beyrut 1420/1999).

c) Diğer Eserleri. Makrîzî, hacmi küçük olmakla birlikte ilmî bakımdan önem taşıyan başka eserler de yazmış olup bunları dört grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta Makrîzî genel İslâm tarihi problemlerini tartışmaktadır. İkinci grupta diğer tarihçiler tarafından önem verilmeyen İslâm âleminin etrafındaki ülkelerin tarihini özetlemiştir. Üçüncü grubu birçok hükümdarın biyografisinden kısaca bahsettiği eserler oluşturur. Müellif dördüncü grupta İslâm âleminin sosyal ve ekonomik hayatını, İslâmî dönem Mısır tarihini ve özellikle bilimsel faaliyetleri araştırmaya tahsis etmiştir. Makrîzî bu

eserlerin çoğunu hayatının sonunda olgunluk döneminde, 839'da (1435) Mekke'ye gidip 841'de (1437) Mısır'a döndükten sonra yazmıştır. 1. *İḩâşetü'l-ümme bi-keşfi'l-ḩumme*. 808 (1405) yılına kadar Mısır'da meydana gelen kıtlıklardan, bunların ülkede yarattığı ekonomik ve sosyal sıkıntılardan bahseder. Muhammed Mustafa Ziyâde ve Cemâleddin eş-Şeyyâl tarafından yayımlanan eser (Kahire 1940) daha sonra tekrar neşredilmiştir (Dımaşk 1956; Hıms 1956, 1970; Kahire 1957; Beyrut 1980). Eseri Gaston Wiet Fransızca'ya (*JESHO*, V [1962], s. 1-90) ve Adel Allouche İngilizce'ye (Saltlake City 1994) çevirmiştir. 2. *Şüzürü'l-ʿuḳûd fî zikri'n-nuḩûd (en-Nuḩûdü'l-ʿArabiyye ve'l-İslâmiyye, en-Nuḩûdü'l-İslâmiyye)*. Sultan Berkuk devrine kadar (784/1382) Mısır'da basılan paralar hakkında geniş bilgi veren eser ilk defa Oluf Gerhard Tychsen tarafından yayımlanmış (Rostock 1797), Silvestre de Sacy tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (Paris 1797). Kitabın Arapça metnini Ahmed Fâris eş-Şidyâk neşretmiş (Mısır 1297), daha sonra da birçok baskısı yapılmıştır. L. A. Mayer'in de İngilizce tercüme ve notlarla birlikte neşrettiği (İskenderiye 1933) eseri İbrahim Hakkı Konyalı *Eski ve İslâmî Paralar* (İstanbul 1946), İbrahim Artuk "en-Nuḩûd el-ḩadîme ve'l-İslâmiyye" (*Belleten*, XVII/68 [1953], s. 367-391) adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. 3. *el-İlmâm bi-aḩbâri men bi-arzi'l-ḩabeşe min mülûki'l-İslâm* (nşr. Fr. Th. Rink, Leiden 1790; Kahire 1895). 4. *eṭ-Ṭurfetü'l-ḩarîbe fî aḩbâri Vâdî ḩaḩramevt el-ʿacîbe* (nşr. P. Noskowsky, Bonn 1866). 5. *ez-Zehebü'l-mesbûk fî zikri men ḩacce mine'l-ḩulefâʾi ve'l-mülûk* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire 1955). 6. *el-Beyân ve'l-İ-râb bi-men nezele arzâ Mısr mine'l-a-râb* (nşr. Ferdinand Wüstenfeld, Göttingen 1263/1847; Kahire 1334; nşr. Abdülmecîd Âbidîn, Kahire 1961; İskenderiye 1989). 7. *en-Nizâʿ ve't-teḩâşum fîmâ beyne Benî Ümeyye ve Benî Hâşim* (nşr. Gerhardus, Vos Leiden 1888). Daha sonra çeşitli baskıları yapılan eseri (Necf 1368/1949, 1387/1967; Kahire 1937; nşr. A. T. Welch – P. Cachia, Edinburgh 1979; nşr. Hüseyin Münis, Kahire 1988) Clifford Edmund Bosworth *al-Maqrîzî's Book of Contention and Strife* adıyla İngilizce'ye (Manchester 1981) ve İbrahim Sarıçam Türkçe'ye (Ankara 1997) çevirmiştir. 8. *ḩavʾü's-sârî fî ḩaberi Temîm ed-Dârî* (nşr. Muhammed Ahmed Âşûr, Beyrut 1392/1972). 9. *Risâle fî'l-evzân ve'l-ekyâli's-şerʿiyye (Ri-*

sâle fi'l-mevâzin ve'l-mekâyili's-şer'iyye). Oluf Gerhard Tychsen tarafından İtalyanca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Rostock 1800).

Makrîzî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Ma'rife mâ yecibü li-âli'l-beyti's-Şerif mine'l-hak'alâ men'adâhüm* (veya *Fazlû âli'l-beyt*; nşr. Muhammed Ahmed Âşûr, Beyrut 1972; Kahire 1392/1973, 1984); *el-Makâşidü's-seniyye li-ma'rifeti'l-ecsamî'l-ma'deniyye*; *İzâletü't-te'ab ve'l-'anâ' fi ma'rifeti halli'l-ğınâ*; *el-İşâre ve'l-imâ ilâ halli luğazi'l-mâ* (*Resâ'ilü'l-Makrîzî* içinde [nşr. Ramazan el-Bedrî – Ahmed M. Kâsım], Kahire 1419/1998, s. 267-276); *Nahl İbere'n-nahl* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire 1946); *el-İşâre ve'l-iflâm bi-binâ'i'l-Kâ'be ve'l-Beyti'l-harâm*; *et-Tezkire* (Hanefî âlimlerine dair); *Menâkıbü Ahmed b. Hanbel*; *el-Beyânü'l-müfid fi'l-fark beyne't-tevhîd ve't-telhîd* (nşr. ve Fr. trc. Georges C. Anawati, Kahire 1969); *Tecrîdüt-tevhîdi'l-müfid* (Matbaatü'l-Medenî, 1303/1885; Kahire 1343/1924; nşr. Ahmed b. Muhammed Tâhûn, Kahire 1414/1993). Makrîzî'nin ele aldığı konulardan biri de Muh-yiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd nazariyesidir. *el-Beyânü'l-müfid fi'l-fark beyne't-tevhîd ve't-telhîd* adlı risâlesinde bu nazariyenin IX. (XV.) yüzyılda Dimaşk'ta taraftarlarının bulunduğunu, Kahire'de yayıldığını ve nazariyeyi benimseyenlerin gerçek müslüman olmadığını kaydeder.

B) İhtisar Ettiği Eserler. Birçok kitabı özetleyen Makrîzî'nin bu tür eserlerinin günümüze ulaşanlardan bazıları şunlardır: 1. *el-Müntekâ min Aḥbâri Mısr li'bn Müyesser*. 439-553 (1047-1158) yılları arasındaki olayları içeren kitabın telifi 814'te (1411) tamamlanmıştır. Eser, müellif hattıyla Paris Bibliothèque Nationale'de kayıtlı (Ar., nr. 1688) yegâne nüshadan istinsah edilmiştir. Kitabın Haçlı seferleriyle ilgili kısmı Baron Mac-Guckin de Slane tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlandığı gibi (*RHC Or.*, III [1884], s. 457-473) Henri Massé (Fransızca özetıyla beraber Kahire 1919), William Mylord (Kahire 1980) ve Eymen Fuâd Seyyid (bir mukaddime ve bir fihrist ilâvesiyle birlikte, Kahire 1981) tarafından da neşredilmiştir. 2. *Muḥtasarü'l-Kâmil fi ma'rifeti du'afâ'i'l-muḥaddiğîn li-İbn 'Adî*. İbnü'l-Kattân adıyla anılan İbn Adî'nin cerh ve ta'dîl konusundaki eserinin özetidir. Makrîzî'nin 795'te (1393) kaleme aldığı kitap, Murad Molla Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 575) mü-

ellif hattıyla yazılmış yegâne nüshasına dayanılarak Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1415/1994). Makrîzî bu eserini Sultan Hasan Medresesi'nde hadis okuttuğu sıralarda özetlemiş ve Müeyyidiyye Medresesi'nde hadis okuturken de kullanmıştır. 3. *Muḥtasaru 'Acâ'ibi'l-makdûr*. Şehâbeddin İbn Arabşah'ın eserinin muhtasarıdır. Şerif el-İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-müştâk fi'ḥ-tirâkı'l-âfâk* adlı eserinin özeti olan *Cen-yü'l-ezhâr mine'r-ravzi'l-mi'târ* bazı müellifler tarafından Makrîzî'ye nisbet edilirse de bu doğru değildir. Hafız Şehâbeddin Ahmed el-Makrîzî'ye ait olan eserin nisbesinden dolayı Takıyyüddin el-Makrîzî'ye izâfe edildiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'* (nşr. M. Abdülhamîd en-Nümeysî), Beyrut 1420/1999, neşredenin girişi, s. 7-39; a.mlf., *Müsevveddetü Kitâbi'l-Mevâ'iz* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), London 1416/1995, neşredenin girişi, s. 1-104; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ğumr*, IX, 169-171; Bedreddin el-Aynî, *İkdü'l-cümân* (nşr. Abdürrâzık et-Tantâvî), Kahire 1409/1989, s. 574; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XV, 490-491; a.mlf., *el-Menhelü's-şâfi*, I, 415-420; a.mlf., *Ḥavâdisü'd-dühûr* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire 1990, I, 39-41; Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-ebdân fi tevârîhi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1994, IV, 242-244; Şehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmî*, II, 21-25; a.mlf., *et-Tibrü'l-mesbûk*, Bulak 1896, s. 21-24; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 321; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, II, 231-232; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 79-81; Ali Paşa Mübârek, *el-Ḥıtaṭü'l-Tevfikiyye*, Kahire 1993, IX, 69-70; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâmda Tarih ve Muvverihler*, İstanbul 1339-42, s. 365-370; M. Abdullâh İnân, *Mısrü'l-İslâmiyye ve târihu'l-ḥıtaṭi'l-Mısrıyye*, Kahire 1350/1931, s. 44-59; a.mlf., *Mü'erriḥü Mısril-İslâmiyye ve meşâdirü't-târihi'l-Mısrıyye*, Kahire 1388/1969, s. 85-104; Brockelmann, *GAL*, II, 38-41; *Suppl.*, II, 36-38; a.mlf., "Makrîzî", *İA*, VII, 206-208; M. Mustafa Ziyâde, *el-Mü'erriḥün fi Mısr fi'l-karni'l-hâmis 'aşer el-milâdi*, Kahire 1954, s. 6-17; a.mlf. v.dğr., *Dirâsât 'ani'l-Makrîzî*, Kahire 1391/1971; I. Krachkovsky, *Târihu'l-edebi'l-Coğrafiyyi'l-Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1965, II, 476-487; Abbâs el-Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mü'erriḥîn*, Bağdad 1376/1957, s. 231-232; F. Rosenthal, *A History of the Muslim Historiography*, Leiden 1968, bk. Indeks.; a.mlf., "al-Makrîzî", *El²* (İng.), VI, 193-194; D. P. Little, *An Introduction to Mamluk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 76-80; Cemâleddin eş-Şeyyâl, *Mü'ellesâtü'l-Makrîzî eş-Şağire*, Kahire 1971, s. 25-28; Ramazan Şeşen, *Muḥtârât mine'l-maḥtûṭât il-'Arabıyyeti'n-nâdire fi mektebâtı Türkiye*, İstanbul 1997, s. 777-780; a.mlf., *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 208-212; A. Fuad Sayyid, "Remarques sur la composition des Ḥıtaṭ de Maqrîzî d'après un manuscrit autographe", *Hommages à la mémoire de Serge Sauneron*, 1927-1976, Caire 1979, II, 231-258; a.mlf., "Mülâhazât ḥavle te'lîfi'l-Ḥıtaṭ il-Makrîzî", *MMMA* (Küveyt), XXVI

(1980), s. 13-26; Baron Carre de Vaux, *Müfekkirü'l-İslâm* (trc. Âdil Züayrî), Kahire 1979, s. 142-150; M. Kemâleddin İzzeddin Ali, *el-Makrîzî mü'erriḥen*, Beyrut 1410/1990; Şâkir Mustafa, *et-Târihu'l-Arabî ve'l-mü'erriḥün*, Beyrut 1990, III, 140-151; *Studies en Taqiyyaddin al-Maqrîzî* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992; Hüseyin Âsî, *el-Makrîzî, Taqiyyüddin Ahmed b. 'Alî b. 'Abdilkâdir*, 766-845 h., Beyrut 1412/1992; F. Taurer, "Zu al-Maqrîzî's Schrift al-Ḥabar 'an al-Başar", *Islamica*, I/2-3, Leipzig 1925, s. 357-364; J.-Cl. Garcin, "Al-Maqrîzî, un historien encyclopédique du monde afro-oriental", *Les Africains*, IX, Paris 1978, s. 197-223; Sâmî Hannâ, "İğâsetü'l-ümme bîkeşfi'l-gümme li'l-Makrîzî", *el-Kermil*, sy. 1, Hayfa 1980, s. 53-69; Saïd Abdülfettâh Âşûr, "Eḡvâ' cedide 'ale'l-mü'erriḥ Ahmed b. 'Alî el-Makrîzî ve kitâbâtih", *Âlemü'l-fıkr*, sy. 14, Küveyt 1983, s. 453-498; Gulâm Yahyâ Encüm, "el-Makrîzî ve kitâbühü el-Mukaffa'l-kebir", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXVIII/2, İslâmâbâd 1993, s. 29-52; Abdülkâdir Ahmed Abdülkâdir, "el-Makrîzî: Mü'erriḥü'd-diyâri'l-Mısrıyye ve âşârühü'l-maḥtûṭa", *Âfâku's-sekâfe ve't-türâş*, VIII, Dübey 1415/1995, s. 98-159; A. F. Bvoad Bridge, "Academic Rivalry and the Patronage System in Fifteenth-Century Egypt: al-'Aynî, al-Maqrîzî and Ibn Hajar al-'Asqalânî", *Mamluk Studies Review*, III, Chicago 1999, s. 85-107; Ferrâc Atâ Sâlim, "el-Makrîzî: Dirâse târihiyye-Bibliyocrafiyye", *Âlemü'l-kütüb*, XXI/4-5, Riyad 1421/2000, s. 380-422.

EYMEN FUÂD SEYYİD

el-MAKSADÜ'L-ESNÂ

(المقصود الأسنى)

Gazzâlî'nin

(ö. 505/1111)

esmâ-i hüsnâya dair eseri.

Tam adı *el-Makşadü'l-esnâ fi şerhi (me'ânî) esmâ'ilâhi'l-hüsnâ* olup bir mukaddime ile üç bölümden (fen) meydana gelmektedir. Müellif eserin kısa mukaddimesinde, insan gücünün ilâhî sıfatları irdelemesinin imkânsız denecek kadar zor olduğunu, ayrıca kitleleri alışageldikleri kanaatlerinden uzaklaştırıp onlara gerçeği anlatmanın önemli bir problem oluşturduğunu, bununla birlikte Allah'ın lutfuna güvenerek işe başladığını söylemekte ve kitabın muhtevasını kısaca tanıtmaktadır.

el-Makşadü'l-esnâ'nın birinci bölümü ön bilgiler niteliğinde olup dört fasıldan oluşur. Birinci fasılda isim, müsemmâ ve tesmiye, ikinci fasılda yakın anlamlı veya eş anlamlı isimler, üçüncü fasılda birden fazla mânaya gelme ihtimali olabilecek (müşterek) isimler ele alınmış, dördüncü fasılda ilâhî ahlâkla ahlâklanma, ilâhî sıfat ve isimlerin muhtevalarıyla derunî hayatını mâmur edip yetkinlik ve mutluluğa erişme konusuna yer verilmiştir.